

УДК 35:502:316.32

ДУДНІКОВА І.І.,
доцент, завідувач кафедри екології
Європейський університет
(Київ, Україна) E-mail: aspirant@kyiv.e-u.in.ua

ВПЛИВ ЛЮДСЬКИХ ЧИННИКІВ НА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ЗМІНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

В статті проаналізовано актуальність проблем людських вимірів глобальних екологічних змін, що відбуваються в сучасному суспільстві; різноманітних параметрів людських вимірів глобальних екологічних змін; порушення, що відбуваються в природних фізичних системах та їх потенційні наслідки; оцінка глобальних екологічних умов та змін. Визначено, як демографічні, економічні, культурні і технологічні фактори змінили і продовжують змінювати компоненти фізичних, хімічних і біологічних систем Землі і взаємодії між ними. Розкрито рівень сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов та змін урядовими чиновниками, керівниками промислових підприємств та суспільними групами, які у великій мірі впливають на їх реакцію і поведінку по відношенню до екологічних змін. Виявлено, в чому суть екологічної картини світу як загальнонаукової парадигми, в центрі якої проблема взаємодії людини і природи, та функції, які вона виконує. Розкрито сутність і напрями дослідження філософії виживання як своєрідної пропедевтики філософії майбутнього та напрями вирішення екологічних проблем сучасності.

Ключові слова: людський вимір, глобальні екологічні зміни, людська діяльність, природні фізичні системи, біохімічні цикли, кліматична система, кліматичні зміни, біологічна різноманітність, екологічна картина світу, філософія виживання

Вступ

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що сьогодні широко визнається, що людська діяльність має серйозні наслідки для всієї земної системи і фізичного середовища, що забезпечує життя, хоча цей вплив ще недостатньо вивчений. Адекватне пізнання даного феномена важливе для забезпечення довгострокового стабільного використання земних систем. Система досліджень, яка пропонується в даній статті, забезпечує широкі можливості для накопичення знання людських вимірів глобальних екологічних змін. Такі дослідження повинні розглядати **людську діяльність** з обох сторін – як ту, що вносить серйозний вклад в глобальні екологічні зміни, і як ту, що знаходиться під їх істотним впливом. Вплив людської діяльності на природні системи Землі визначається трьома фундаментальними факторами: чільністю населення і його розподілом по земній кулі; людськими потребами і устремліннями, що визначаються психологічними, культурологічними, економічними і історичними обставинами, які забезпечують індивіда і суспільство мотивами для діяльності; культурними, соціальними, економічними і політичними структурами та інститутами, а також нормами і законами, які опосередковують їх поведінку. Всі ці фактори можуть бути

досліджені в рамках трьох широких тем: 1) соціальні параметри використання ресурсів; 2) зняття і оцінка глобальних екологічних умов і змін; 3) вплив місцевих, національних і міжнародних соціальних, економічних і політичних структур та інститутів на глобальну систему. Кожну із цих систем слід розглядати окремо, крім того, їх слід розглядати і в сполученні один з одним, постільки вони взаємодіють у специфічних ситуаціях, коли людська діяльність здійснює прямий вплив на фізичні, хімічні і біологічні процеси, які втягуються в глобальні екологічні зміни. Такі дослідження повинні здійснюватися на всіх географічних школах і факультетах і повинні враховувати як минуле, так і теперішнє і майбутнє.

Система досліджень у даній статті пропонує зосередитися на наступних **семи темах**: 1) соціальні параметри використання ресурсів; 2) сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов і змін; 3) роль місцевих, національних і міжнародних соціальних, політичних і економічних структур та інститутів; 4) використання землі; 5) виробництво і споживання енергії; 6) промислове зростання; 7) екологічна безпека і стабільний розвиток. Дослідження, яке пропонується для вивчення цієї важливої глобальної проблеми потребує концептуального, теоретичного і методологічного розвитку як всередині окремих наук, так і в міждисциплінарній сфері. Для розробки ключових проблем глобальних екологічних змін є достатньо істотною співпраця між представниками різних соціальних наук, між гуманітаріями і природознавцями, а також усвідомлення ними всесвітнього характеру взаємозв'язків у темі, яка вивчається. Задачі вивчення людських вимірів глобальних змін надзвичайно актуальні, тому невідкладність вирішення цих задач потребує широкої участі представників соціальних наук.

Мета статті: проаналізувати актуальність дослідження проблеми людських вимірів глобальних екологічних змін;

- дослідити, які відбуваються порушення в природних фізичних системах та їх потенційні наслідки;

- з'ясувати, як демографічні, економічні, культурні і технологічні фактори змінили і продовжують змінювати компоненти фізичних, хімічних і біологічних систем Землі і взаємодії між ними;

- розкрити рівень сприйняття і оцінку глобальних екологічних умов та **змін** урядовими чиновниками, керівниками промислових підприємств та всіма суспільними групами, які у великій мірі впливають на їх реакцію і поведінку по відношенню до тих екологічних змін;

- виявити, в чому суть екологічної картини світу як різновиду загальнонаукової картини світу, в центрі якої проблема взаємодії людини і природи, та які функції вона виконує;

- розкрити сутність і напрями дослідження філософії виживання як своєрідної пропедевтики філософії майбутнього та напрями вирішення екологічних проблем сучасності.

Обговорення проблеми

1. Необхідність дослідження людських вимірів глобальних екологічних змін

Широко визнається, що **людська діяльність** має серйозні кумулятивні і зростаючі наслідки для всієї земної системи і фізичного середовища, що забезпечує життя, хоча цей вплив ще недостатньо добре вивчений. Щоб адекватно зрозуміти даний феномен, необхідно об'єднати дослідницькі зусилля представників різних соціальних наук. Дослідження даної теми має велике значення для розробки шляхів і напрямків оптимального забезпечення довгострокового стабільного використання земних систем. Розвиток науки і техніки та їх використання у світі, особливо у ХХІ ст., стали головною рушійною силою зростаючих наслідків людської діяльності для глобального оточуючого середовища. Саме цей розвиток зробив можливим і промислове і економічне зростання; швидкі темпи зростання населення, урбанізацію, міграцію і збільшення середньої тривалості життя; інтернаціоналізацію виробництва. Починаючи з 50-х рр. чисельність світового населення подвоїлася, а споживання енергії збільшилося в чотири рази. **Глобальне економічне зростання**, яке включало інтенсивний розвиток сільського господарства і зростаюче використання природних ресурсів, задовольняв культурно і історично формуючі потреби і устремління зростаючого населення і значно покращив матеріальні умови життя для багатьох людей. Проте економічне зростання не було однаковим для всіх країн світу і воно не могло подолати значні відмінності в матеріальних умовах життя, які існували як всередині, так і між окремими державами і спільнотами. Фактично економічне зростання часто навіть поглиблювало ці відмінності.

В той же час демографічні, економічні, культурні і технологічні фактори змінили і продовжують змінювати компоненти фізичних, хімічних і біологічних систем Землі і взаємодії між ними. Такі зміни можуть мати серйозні наслідки для майбутнього життя на Землі через процеси глобальних екологічних змін, тим більше, що багато з них відбуваються зі швидкістю, безпрецедентною в людській історії. Ці зміни можуть загрожувати життю і породжувати чи інтенсифікувати конфлікти. Більше того, не виключено, що швидкість глобальних екологічних змін ще більше зростає з подальшим ростом населення Землі, а також у зв'язку з тим, що люди в усьому світі, особливо в країнах, що розвиваються, будуть намагатися підвищити стандарти свого матеріального благополуччя. **В глобальних екологічних змінах** можуть бути виділені два типи процесів: 1) ті, що відбуваються в рамках всієї глобальної системи, включаючи зміни кліматичної системи в результаті «парникового ефекту» і зменшення кількості озону в стратосфері; 2) ті, що відбуваються по земній кулі, наприклад, втрати сільськогосподарських земель в результаті дезертифікації, зменшення різноманітності біологічних видів і зростання випадання кислотних дощів. В останні два десятиріччя великий прогрес був досягнутий в розумінні функціонування фізичних, хімічних і біологічних систем Землі. Велика частина цього прогресу – результат міжнародної науково-дослідної діяльності. Прогнозовані успіхи в сфері дистанційного

спостереження і обчислювальної техніки дають право мати надію на покращення цього розуміння в майбутньому. Зростання частки знання про системи Землі є вагомим для оцінки ролі людської діяльності як фактора змін цих систем і впливу цих змін на життя людей. Хоча взаємодія людської діяльності про системи Землі вивчалася соціальними науками і в минулому, кумулятивний вплив цієї діяльності на земні системи і наслідки цих змін потребують, щоб вивченню цієї теми приділялася більша увага. Науковим розвідкам в цій сфері будуть сприяти обширні програми досліджень, які здійснюються в природничих науках, зростаюча доступність соціологічних даних і збільшення можливостей електронно-обчислювальної техніки. Ці дослідження дозволять отримати знання, винятково важливі для довгострокового стабільного використання всіх систем Землі. Дослідження даної теми включає аналіз екологічно значущої поведінку людей, опосередкованої культурою, соціальними, економічними і політичними структурами та інститутами на локальному, національному і міжнародному рівнях в якості причинного фактора глобальних екологічних змін. Крім того, ці питання включають наслідки глобальних екологічних змін, як актуальні, так і потенційні, для людських популяцій, їх установок і поведінки. Дослідження людських вимірів глобальних екологічних змін повинні мати справу як з тими аспектами людської поведінки, які безпосередньо впливають на фізичні, хімічні і біологічні процеси, так і з тими людськими і суспільними процесами, які впливають на цю поведінку. Таким чином, такі людські і суспільні феномени, як еволюція когнітивних процесів і суспільної думи, зміна стилів життя, відмінності в розподілі доходів всередині і між державами, зростаючий рівень освіти і демократизація, повинні розглядатися як такі, які мають вплив на поведінку людей, які, в свою чергу, здійснюють вплив на глобальне оточуюче середовище.

Людська діяльність, яка взаємодіє з природними системами Землі, визначається трьома фундаментальними факторами: 1) чисельністю населення і його розподілом по земній кулі; 2) людськими потребами і устремліннями, зумовленими психологічними, культурологічними, економічними та історичними факторами, які забезпечують мотивацію діяльності; 3) культурними, соціальними, економічними і політичними структурами та інститутами, також нормами і законами, які оформляють і опосередковують поведінку людей. Тому дослідження людських

Вимірів екологічних змін повинні розглядати людську поведінку з трьох сторін: 1) соціальні параметри використання ресурсів; 2) сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов і змін; 3) вплив місцевих, національних і міжнародних соціальних, економічних і політичних структур та інститутів на глобальне оточуюче середовище. Соціальні параметри використання ресурсів включають як демографічні, так і взаємозалежності чисельності населення, темпів економічного росту, розвитку технології і використання ресурсів. Демографічні зміни є найважливішою рушійною силою, що породжує глобальні екологічні зміни. Чисельність світового населення, його світові характеристики і географічний розподіл впливають на економічні, соціальні і

технологічні зміни і самі, в свою чергу, матеріалізують вплив цих змін. Ця взаємодія впливає на використання землі, води, повітря, енергії та інших поновлюваних і не поновлюваних ресурсів.

Сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов та змін урядовими чиновниками, керівниками промислових підприємств та всіма суспільними групами у великій мірі впливають на їх реакцію і поведінку по відношенню до тих умов і змін. Індивідуальне сприйняття і оцінка глобальних екологічних змін можуть визначатися сполученням цілого роду взаємодіючих факторів, в тому числі культурним рівнем людини, його соціальним, економічним і політичним положенням, мірою і тривалістю впливу на нього таких змін. Іншу групу впливових і взаємодіючих факторів складає тип і зміст інформації по проблемі глобальних екологічних змін, що надаються засобами масової інформації, промисловістю, урядовими і неурядовими організаціями. Вплив місцевих, національних і міжнародних соціальних, економічних і політичних структур та інститутів на глобальне оточуюче середовище охоплює як прямі, так непрямі наслідки, як ті, що прогнозувалися, так неочікувані і непередбачувані. Багато формальних і неформальних структур та інститутів, в тому числі і системи освіти, ринку, статистики, урядової політики, нормативи, законодавство, міжнародні угоди, формують і опосередковують людську поведінку, яка здійснює вплив на глобальне оточуюче середовище. В свою чергу ці формальні і неформальні структури та інститути здійснюють вплив на зміни культурного та історичного контекстів. Вивчення людських вимірів глобальних екологічних змін повинно включати дослідження як в рамках самих цих систем, так і впливів між ними. Всі ці дослідження повинні проводитися у співпраці з представниками різних напрямів, вони повинні прийматися узгоджено у всьому світі, щоб дозволити оцінити, як місцеві суспільні умови і впливи соціальних, економічних і політичних процесів в різних регіонах світу впливають на людську діяльність і самі піддаються впливу глобальних екологічних змін.

Глобальні екологічні зміни зачіпають світову спільноту в цілому. Більше того, ці зміни відбуваються вже довгий час - десятки років, а, може, й століття. Тому вивчення людських вимірів глобальних екологічних змін потребує просторово-часового розширення концептуальних, теоретичних і методологічних рамок соціальних наук. Хоча подібне розширення і являє собою найтяжчий виклик для соціальних наук, все ж таки актуальність і терміновість розуміння і реакції на глобальні екологічні зміни потребує, щоб вчені, які займаються соціальними науками, прийняли цей виклик. Інтерес **Міжнародної ради соціальних наук (МРСН)** до людських вимірів глобальних екологічних змін був започаткований на XVI Генеральній асамблеї МРСН (грудень 1986 р.). У відповідності з резолюцією, прийнятою на цій асамблеї, був створений спеціальний комітет по вивченню можливостей розвитку міжнародної дослідницької програми соціальних наук, яка б здійснювала паралельно і в доповнення до міжнародної геобіосферної програми вивчення глобальних змін Міжнародної Ради наукових об'єднань, постільки стало очевидним, що людська діяльність є значною рушійною силою глобальних змін. Ще в 1987 р. МРСН приймала участь у формуванні зустрічі, що відбулася

в Канаді, а також у фінансуванні цих заходів, які були присвячені людському реагуванню на глобальні зміни; міжнародного симпозіуму у Токіо, в контексті яких почала складатися основа для міжнародної дослідницької програми соціальних наук по темі людських вимірів глобальних екологічних змін. XVII Генеральна асамблея МРСН вирішила створити Постійний комітет по людським вимірам глобальних змін. Цей комітет, створений проф. Х.Джекобсоном, був створений із представників соціальних наук із різних регіонів світу, головною метою якого було створити систему досліджень людських вимірів глобальних змін. Система досліджень являє собою узгоджену програму міжнародних і міждисциплінарних досліджень людських вимірів глобальних екологічних змін, які доповнюють дослідження природничих наук по проблемам змін фізичних, хімічних і біологічних систем Землі, які здійснюються під егідою Міжнародної геобіосферної програми Міжнародної ради наукових досліджень. Вченими доведено, що глобальні екологічні зміни тісно пов'язані з людською діяльністю, тому з метою організації дослідницької стратегії необхідно категоризувати ці зв'язки, розрізняючи процеси, які протікають в різних напрямках. Первинною метою досліджень повинно бути прирощування знань про процеси людської діяльності, про прямі і зворотні зв'язки між цими процесами, щоб тим самим внести вклад в забезпечення грамотного довго строкового стабільного дослідження систем Землі.

Як свідчить аналіз, багато видів **людської діяльності** причинно пов'язані з різними типами змін в різноманітних системах Землі, які визначаються фундаментальними факторами і можуть бути охоплені в рамках дослідження наступних тем: 1) соціальні параметри використовуваних ресурсів; 2) сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов та змін; 3) вплив місцевих, національних і міжнародних соціальних, економічних і політичних структур та інститутів на глобальне оточуюче середовище.

Екологічна картина світу – це різновид загальнонаукової картини світу, в центрі якої проблема взаємодії людини і природи. У фокусі екологічної картини світу знаходиться людина, в якій інтегруються природні і соціальні компоненти світу. Сучасна наукова екологічна картина світу покликана виконувати не тільки світоглядну, а й евристичну функції, але і бути науковою основою екологічного теоретичного синтезу та екологічної практики в умовах надзвичайно гострих відносин природи і суспільства. Природний зміст екологічної картини світу відноситься до фізичних, хімічних, геолого-географічних, біологічних рівнів організації, які в їх взаємодії відображаються в біоекологічній картині світу. В біоекологічну картину світу вписується людина – організм і людська популяція, постільки екологія людини включає в себе і біоекологію. На природному екологічному фоні, що відображається біологічною картиною світу, розвивається соціальна організація людства, взаємодія якої з природою відображається в загальній екологічній картині світу. До матеріальних природно-соціальних об'єктів, що відображаються екологічною картиною світу, відносяться антропогенні змінні і штучно створені ландшафти та екосистеми (в т.ч. аграрні, урбаністичні, космічні). Цією ж картиною світу охоплюється техносфера в якості матеріальної компоненти

соціосфери. В будь-якій формі екологічна картина світу повинна включати і ідеальні компоненти соціосфери чи ноосфери, яка є розвиваючою системою всієї духовної культури. Участь компонента духовної культури у побудові і змісту екологічної картини світу визначає особливий антропоцентричний характер. В етичному відношенні антропоцентризм повинен бути подоланий комізмом, лише на основі якого і можлива побудова об'єктивної екологічної картини світу.

Філософія виживання як своєрідна пропедевтика філософії майбутнього та напрями вирішення екологічних проблем сучасності.

1. Соціальні параметри використання ресурсів

Дослідження динаміки взаємодії населення та ресурсів слід аналізувати в контексті демографічних характеристик та їх варіацій. Демографічні зміни, як структурні, так і територіальні, являються рушійною силою глобальних екологічних змін. Чисельність світового населення, його розподіл, культурно-визначені моделі споживання, пересування капіталів та ресурсів між країнами впливають на економічні, соціальні і технологічні зміни і, в свою чергу, піддаються їх впливу. Ці процеси взаємодії впливають на використання земель, води, відновлюваних і невідновлюваних ресурсів. Населення світу також характеризується значними змінами в структурі сімейного типу і робочої сили, розподілу по віку і міри фертильності. Ці тенденції мають значний потенціал стимулювання глобальних екологічних змін і самі здійснюють вплив. Широко розповсюдженими стали проекти використання ресурсів, які зв'язують прогнози демографічного розвитку з економічним ростом. Тому демографічний напрямок наукових досліджень повинен отримати свій подальший розвиток, так як він тісно пов'язаний з глобальними екологічними змінами, які відбуваються на нашій планеті.

2. Сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов і змін

Сприйняття і оцінка глобальних екологічних умов та змін політичними діячами, керівниками промислових підприємств і всіма соціальними групами впливає на їх реакцію і поведінку по відношенню до цих умов і змін. В той же час в інтерпретації даних слід бути дуже об'єктивним і обережним, так як дуже часто бувають розходження у сприйнятті і поведінських реакціях як всередині окремих країн, так і між окремими людьми.

3. Дослідження глобальної гідросфери Землі

Єдність глобальної гідросфери визначається не тільки її безперервністю, але й постійним водообміном між всіма її частинами, результатом яких є утворення трьох суміжних з нею оболонок: 1) мантиї; 2) літосфери; 3) атмосфери. Води гідросфери здійснювали і здійснюють великий вплив на всі процеси, які відбуваються як на поверхні Землі, так і в її надрах, майже до самих геологічних перетворень. Глобальна атмосфера грала і грає визначальну роль в геологічній історії Землі, у формуванні фізичного і хімічного середовища, клімату і погоди, у виникненні життя на землі і її розвитку. Глобальна гідросфера Землі практично пронизує всі геосфери нашої планети, тому її вивчення має першочергове значення, так як велику цінність мають

частини, які входять в гідросферу: 1) земна атмосфера 2) поверхові води Землі; 3) підземні води, які знаходяться у різних станах.

4. Досягнення балансу екологічного

Баланс екологічний являє собою умову рівноваги екосистеми, яка характеризується збереженням всіх параметрів її стану (геологічних, геохімічних, гідрологічних, біологічних) в певних нормативно допустимих параметрах. Поняття гранично допустимої норми потребує обґрунтування: можливого екологічного стрибка (інтенсивності місцевих втрат даного виду); можливості розвитку незворотних суміщень екологічної рівноваги; характеру екологічної протидії (реакції екосистеми) на антропогенний об'єкт; залишкової екологічної ємності і резервів саморегенерації. Кількісною мірою можливості збереження балансу являється екологічний ризик, який визначається в локальному, регіональному і глобальному масштабах в залежності від міри загрози порушення рівноваги.

5. Моделювання ризику екологічного

Ризик екологічний – це можливість деградації оточуючого середовища чи переходу в її нестійкий стан в результаті поточної чи запланованої господарської діяльності, а також надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру; можливість втрати контролю за екологічними подіями, що відбуваються. Екологічний ризик є мірою безпеки екологічної і характеризується величиною ймовірності виникнення неблагодійних подій (загрозливого природного явища чи екологічної аварії), величиною можливих збитків, невизначеністю моменту виникнення, інтенсивності і наслідків можливої неблагодійної події. Екологічний ризик може бути кількісно оцінений ймовірністю негативного впливу джерела загрози (наприклад, забруднення оточуючого середовища) чи величини збитків в результаті цього впливу. Ризик може бути знижений введенням системи захисту, проте не зводиться до нуля. Мета управління ризиком - досягнення безпеки. Ризик глобального техногенезу знаходить своє вираження в тому, що сьогодні практично немає району на земній кулі, де б прямо чи опосередковано не з'являвся ефект антропогенних змін природного ландшафту. Вказана обставина зумовлена перш за все наявністю єдиних взаємозв'язків між компонентами природи у формі всезагального енерго - і масообміну, що відбувається в гео - і біосферах. Зараз склалося таке становище, що сумарна потужність антропогенних викидів у багатьох випадках перевищує потужність природних джерел. Так, природні джерела оксиду і діоксиду азоту викидають 30 млн. азоту на рік, а антропогенні - 30-40; діоксиду сірки відповідно біля 30 млн. т. і більше 150 млн. т.; антропогенні джерела свинцю майже в 10 раз перевищують природні. Антропогенні зміни, що відбуваються в гідросфері, істотним чином погіршують якість води, створюючи все більший її дефіцит для потреб повсякденного використання. Наведені дані свідчать про реальність екологічного ризику, що формується в локально і глобально вираженому масштабі. Інтегральним критерієм такого ризику може слугувати загроза порушення природного балансу в різних масштабах їх виявлення (регіональному, державному, континентальному, планетарному). Така загроза є

потенційною характеристикою незворотних втрат (чи зворотних деградаційних процесів), якісно зв'язаними з антропогенними факторами промислового виробництва. Загальний принцип охорони природи може бути виражений у цьому випадку як мінімізація втрат.

6. Екологічний аудит

Екологічний аудит – це підприємницька діяльність екологічних аудиторів чи екологічних аудиторських організацій по здійсненню незалежного позавідомчого кваліфікованого аналізу та оцінки господарської чи іншої діяльності, що здійснює вплив на оточуюче середовище, і вироблення рекомендацій по зниженню негативного впливу на оточуюче середовище і здоров'я населення. Необхідність застосування процедури екологічного аудиту особливо стала очевидною в процесі приватизації державних і муніципальних підприємств; при проведенні ріелторської діяльності; аудиторської перевірки і сертифікації об'єктів нерухомості, технологічних процесів і виробництв « по всьому життєвому циклу»; встановленні відповідальності за зиск, нанесений відходами виробництва і споживання оточуючого середовища; розвитку системи екологічного страхування; обґрунтування з екологічної точки зору інвестиційних проектів і програм. Сьогодні значно підвищується роль **аудиту природокористування** в системі природокористування розуміється підприємницька діяльність аудиторів чи аудиторських організацій по здійсненню незалежного позавідомчого кваліфікованого аналізу і оцінки господарської чи іншої діяльності, яка здійснює вплив на природні ресурси, і вироблення рекомендацій по зниженню негативного впливу за екологічне забруднення та підвищення ефективності використання аудиторської діяльності. Виокремлюють наступні основні напрямки аудиту, які мають актуальне значення: 1) аудит природокористування; 2) аудит надрокористування; 3) аудит водокористування; 4) аудит землекористування; 5) аудит лісокористування тощо.

Правові аспекти екологічного аудиту – це правовий засіб забезпечення використання природних ресурсів в процесі промислово-господарської діяльності, що регулюється нормами цивільного права і являє собою комплекс заходів екоаудиторської організації чи індивідуального аудитора щодо здійснення послуг з метою вирішення проблем забезпечення природних ресурсів, охорони оточуючого середовища та екологічної безпеки.

В швидко плинному і взаємопов'язаному світі змінюється характер філософії – їй необхідно виконувати і **функцію своєрідного моніторингу** за відповідністю засад людської діяльності реаліям життя. Тому філософія сама повинна розвиватися у відповідності із змінами, які відбуваються у суспільстві. Задача філософії – пошуки цінностей, основ буття, які б забезпечували виживання людства. Філософія виживання своєю головною задачею ставить пошук типу відносин між людьми, між людьми і природою. Філософія виживання повинна ви робити цінності, які забезпечують зближення позицій Заходу і Сходу.

Філософія виживання як своєрідна пропедевтика у філософію майбутнього формується із різноманітних джерел, які забезпечують вироблення

єдиного світорозуміння. Це і екофілософія (глибинна філософія), і етика не насилля, і інтегральна антропологія, і філософія космізму, і соціальна синергетика, і філософія освіти і виховання, і екуменізм. Головну роль при цьому буде відігравати само прийняття норм, які забезпечують виживання людства, а не спосіб їх входження в свідомість. Можливо, що головним у процесів синтезу культурних форм буде пошук в останніх сакральних засад єдності людства, заради того, щоб вижило людство. Проблема заключається не в тому, чи зможе, чи захоче, чи зуміє людство виробити норми виживання, які будуть прийняті різними культурами, а чи встигне воно це зробити за час, який відділяє людство від глобальної катастрофи. Лідером у XXI ст. стане та країна, яка швидше за інших вирішить проблему створення філософії виживання.

Філософська глобалістика – розділ глобалістики, в якому з позиції філософії вирішуються світоглядні, методологічні, культурологічні та ін. аспекти процесів глобалізації та їх наслідків, які вони породжують. Існування даної дисципліни зумовлено тим, що сучасна наука у вирішенні складних комплексних проблем у кінцевому рахунку не може обійтися без певних світоглядних установок і принципів, які відображають загальнолюдські цінності, здатність принести в жертву приватні інтереси заради подолання загальних загроз. Вона також потребує вироблення широких, що виходять за межі конкретних наук, і не завжди підтримуються суровою раціональністю узагальнень, що є прерогативою саме філософії. Філософи, формуючи світогляд, здійснюють вплив на процес вироблення економічних, політичних та інших рішень. Незалежно від того, які задачі вирішує та інша наукова дисципліна, необхідною умовою, як правило, являється філософський погляд на досліджувані процеси і явища. Без такого широкого, який виходить за межі конкретних дисциплін цілісного погляду на об'єкт дослідження, в якому відобразилися б також і останні досягнення в інших сферах знання, неможливі ні фундаментальні відкриття, ні розвиток самої науки взагалі. Так, у свій час більш широкий погляд на світ (у порівнянні з тим, який довгий час домінував в рамках класичної фізики) дозволив, наприклад, А.Ейнштейну побудувати загальну теорію відносності, яка включала в себе як класичну (ньютонівську) фізику, коли положення попередньої фізики виявилися істинними лише в певних межах.

Ситуацію аналогічної ньютонівської фізики в сучасний час може повторити будь-яка дисципліна, якщо вона буде намагатися вирішувати глобальні проблеми з точки зору свого предмета. Сучасні глобальні проблеми являють собою найскладнішу систему, яка охоплює людину, суспільство і природу в їх багато чисельних зв'язках, і тому межі конкретних наук є надзвичайно вузькими, щоб мати можливість побачити такий об'єкт дослідження цілісно, в єдиній системі, в контексті сучасних світових тенденцій і породжуваних ними суперечностей. Даний підхід буде неефективним навіть для науки в цілому, якщо не буде доповнений філософським баченням всього комплексу досліджуваних проблем, так як філософія не тільки забезпечує світоглядну, методологічну, культурологічну, моральну основу відповідних

рішень зі сторони конкретних наук, але й стимулює їх взаємодію, міждисциплінарне об'єднання.

Тенденції взаємозв'язку біогенезису і соціогенезису під впливом людини як суб'єкта екологічних відносин дійшли до стану найгостріших суперечностей по широкому спектру факторів: а) змінюється співвідношення різних видів і форм розвитку у природному середовищі, розгалужуються гілки прогресивної та регресивної еволюції, деформуються темпи і спрямованість процесів в неорганічному і органічному світі; б) порушується природна єдність всієї геосфери планети через постійно виникаючі обурення, що вносяться в атмосферу, гідросферу, педосферу і частину літосфери; в) істотно трансформуються і послабляються всі функції біоти: енергетична, середоутворююча, концентраційна, транспортна, деструктивна, системоутворююча і невідворотно видозмінюються прояви законів розвитку і функціонування екосистем і біосфери в цілому. Все це визначає межу сучасної епохи і ставить людство перед необхідністю радикального перегляду стратегії життя. Фундаментальною і глибинною причиною екологічних колізій є внутрішня диференційованість самої природи людини як біологічної, соціальної і духовної істоти, системна триєдність якої може бути підірвана надмірним розвитком однієї сторони на шкоду іншій. Перетворююче людиною оточуюче середовище у сукупності потоків абіотичних, біотичних, антропогенних, соціально-техногенних прискорено виводить людину з поля притяжіння атрактора, який сприяв колись процвітанню *Homo sapiens*, перетворюючи в об'єкт все збільшуючого зворотного взаємовпливу, і починає же загрозувати власній антропній ідентичності, що проявляється в денатуралізації, тобто деструкції біологічних механізмів відтворення нормального життя, яке у сполученні з такими явищами, як десоціалізація, зверхсоціалізація, деіндивідуалізація, свідчить про тотальну кризу сучасної людини. Певним методологічним недоліком слід вважати абстрактний аналіз біосфери поза теоретичного осмислення закономірностей розвитку і функціонування її біоти як головного системоутворюючого чинника, так як такий варіант інтерпретації виключає можливість правильного освідомлення тих змін, які вносить людська діяльність у тканину біосферних явищ. Крім того, і саму людину як суб'єкта і об'єкта екологічних відносин при аналогічному розгляді редукують до досить вузького набору якостей, за межами яких залишаються істотні характеристики його буття. Не викорінений і технократичний підхід, який проблему виживання людства і окремого індивіда пов'язує з кардинальними трансформаціями (у кращому випадку) антропної ідентичності. В екології людини як цілісній світоглядній системі людина трактується цілісно, у взаємозв'язку суперечливих сторін її внутрішньої природи з об'єктивними умовами життя, середовищем проживання у всій багатоманітності. Першопричиною екологічних колізій є внутрішня суперечливість самої природи людини, що створює можливість розузгодження її біологічних, соціальних і душевно-духовних начал. В основі екології людини – кореляція між образом самої людини і цінністю середовища проживання; процесом росту автономності технічної реальності і рівнем пригнічення природно-натурального не тільки поза сферою людини, але і в

самій людині, що приводить до пониження ролі чуттєво-емоційної сфери та інтуїтивно-творчих здібностей людини з загрозою втрати антропної ідентичності. Тільки цілісність людини при провідній ролі духовно-моральних стремлінь може стати гарантом вирішення глобальних екологічних криз.

Сформульовані екологічні імперативи, рекомендації і підходи до оптимізації системи «людина-біосфера» можуть стати передумовою створення більш перспективних теорій, чим стійкий розвиток, тому що відношення до природи повинно визначатися культурою, яка базується на цінностях практичного гуманізму.

Висновки

1. Таким чином, що аналіз **людських вимірів глобальних екологічних змін зводиться до висновку, що людство знаходиться в умовах глибокої екологічної кризи**, яка є кризою оточуючого середовища, переходу біосфери у стан, який є непридатним для життєдіяльності людини. В історії людства були екологічні кризи, в результаті яких люди повинні були змінювати способи своєї діяльності для подолання можливих дефіцитів доступних ресурсів. Проте сучасна екологічна криза не має аналогів в історії ні про динаміці її розвитку, ні по масштабам, так як під загрозою загибелі знаходиться вся біосфера в результаті зверх експлуатації її людиною. Поки що криза носить зворотний характер: якщо антропогенне навантаження зніметься з біосфери, то ще можна мати надію, що вона повернеться в екологічно благоприємний стан. Проте якщо це не буде зроблено, то через деякий час екологічна криза перейде в екологічну катастрофу з незворотними змінами стану біосфери. Таку динаміку прогнозують до середини ХХІ ст., але вже перші ознаки незворотних змін вже фіксуються. Такі, наприклад, руйнація озонового екрану у верхніх шарах атмосфери, потепління льодників в Антарктиді і у високогірних зонах, зменшення видової багатоманітності планети.

2. Аналіз людських вимірів глобальних екологічних змін повинен аналізувати процеси, що приводять до екологічної катастрофи, явища, що характеризується руйнівним впливом на оточуюче середовище будь-якого регіону чи місцевості, в тому числі і на все живе, що проживає в межах цього простору, включаючи і людей. Такі катастрофи можуть бути зв'язані з аномальними природними явищами, так і з антропогенним впливом, включаючи і технічні аварії великого масштабу. Аномальні природні явища, які приводять до масштабним руйнівним наслідкам, можуть бути зв'язані з тривалою засухою, виверненням вулканів і виходом лави на поверхню Землі, В результаті таких явищ тваринний і рослинний світ в регіоні або гине, або його життєдіяльність протікає в напруженій обстановці. Причиною екологічних катастроф, не пов'язаних з аномальними природними явищами, стає непродуманою людська діяльність, в тому числі зумовлена складністю технічних засобів, які використовуються.

3. В сучасних умовах слід розвивати філософію виживання, що являє собою філософію, адекватну викликам сучасного взаємопов'язаного, глобалізованого світу. Глобальний характер багатьох сучасних проблем породжує потребу в концепціях, які враховують взаємозв'язки і

взаємозалежності дійсності. В умовах, коли людство підійшло до межам свого буття в глобальному масштабі, традиційні цінності, що покладені в основі європейської цивілізації (користь та істина) не забезпечують виживання останньої. Сучасна філософія повинна стати перш за все філософією виживання. Жодна з традиційних західних філософських систем на цю роль претендувати не могла, тому числі і марксистська, яка по своєму характеру не тільки не врахувала досвід розвитку світової культури, але й не дивилася на задачі перетворення світу через призму загальнолюдських цінностей.

СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян В. Г. Головні контури сучасної екологічної парадигми розвитку цивілізації / В. Г. Акопян // Нова парадигма. – Вип. 96. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 63-74.
2. Екологія і культура. - К.: Наукова думка, 1991.- 260 с.
- 3 Кисельов М.М., Канак Ф.М. Національне буття серед екологічних реалій. – К.: ТанDEM, 2000.- 318 с.
4. Бондар О. І. «РІО+20» – шлях до сталого розвитку: оцінки та перспективи / О. І. Бондар // Екологічні науки. – 2012. – №1. – С. 3-14.
5. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / [гол. ред. А. В. Толстоухов]. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т.3. – 472 с.
6. Подольський М. К. Парадокси системи трансформації суспільства: український варіант / М. К. Подольський // Вісн. Нац. тех. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. : темат. вип.: Актуальні проблеми історії України / відп. ред. В. І. Ніколаєнко. – Х. : НТУ «ХПІ», 2011. – Вип. 37. – С. 138 – 142.
7. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» [монографія] / В. Г. Потапенко. — К. : НІСД, 2012. – 360 с.
8. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: Закон України від 21 вересня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
9. Voronkova Valentina. The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society. / «Philosophy and Cosmology», Vol. 16.- Kyiv: ISPC, 2016. – P. 179-191.
10. Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, Nikitenko Vitalina. Humanistic Management in the Context of Philosophic Anthropology: Human Dimension. / «Intellectual Archive», Vol. 5, No. 1.- Ontario, Kanada, 2016. – P.37-48.

REFERENCES

1. Akopyan V.G. The main outlines of modern ecological paradigm of development of civilization / V.G. Akopyan//New paradigm. Is the Issue. 96. – k.: Publishing House of the NEC name M.P. Dragomanov National Pedagogical University, 2010. – pp. 63-74.
2. Ecology and culture. – K.: Naukova dumka, 1991.-260 с.
3. Kiselev M.M., Kanak F.M. National being among the environmental realities // M.M.Kiselev, F.M.Kanak. – K.: Tandem, 2000.- 318 p.
4. Bondar O.I. "Rio + 20" is the path to sustainable development: assessment and prospects / O.I. Bondar // Environmental Science. is 2012. – №1. – P. 3-14.
5. Environmental Encyclopedia: 3 t / [Editor-in-Chief A.V.Tolstoukhov]. – Kyiv: Center for environmental education and information ", 2008. – T. 3. – 472 p.
6. Podolski M.K. Paradoxes of the system transformation of society: English version / M.K.. Podolski // Visn. National reserve. Tech. Har-TU "KHPI»: matc. Sciences. OL. : Them. issue:

problems of history of Ukraine / Re. Ed. V. Nikolaenko. – H.: NTU «KHPI», 2011. Is the Issue. 37. p. 138 – 142.

7. Potapenko V.G. Strategic priorities the safe development of Ukraine on the basis of a "green economy" [monograph] / V.G. Potapenko. – K.: NISS, 2012. - 360 p.

8. About the national program of formation of national ecological network of Ukraine for 2000-2015 years: the law of Ukraine dated September 21, 2000//Supreme Council of Ukraine. 2000. No. 47. – Art. 405.

9. Voronkova Valentina. The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society. / «Philosophy and Cosmology», Vol. 16.- Kyiv: ISPC, 2016. – P. 179-191.

10. Voronkova Valentina, Maksimenyuk Marina, Nikitenko Vitalina. Humanistic Management in the Context of Philosophic Anthropology: Human Dimension. / «Intellectual Archive», Vol. 5, No. 1.- Ontario, Kanada, 2016. – P.37-48.

In the article the author gives the analysis of the human measuring of global ecological changes which take place in modern society; influence of human activity on the natural systems of Earth; analysis of various parameters of the human measuring of global ecological changes; violations which take place in the natural physical systems and their potential consequences; estimation of global ecological terms and changes.

ДУДНІКОВА І.І., доцент, завідувача кафедрою екології Європейського університету (Київ, Україна) E-mail: aspirant@kyiv.e-u.in.ua

ВЛИЯНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ГЛОБАЛЬНЫЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

В статье проанализированы актуальность проблем человеческих измерений глобальных экологических изменений, которые происходят в современном обществе; разнообразных параметров человеческих измерений глобальных экологических изменений; нарушения, которые происходят в природных физических системах и их потенциальные последствия; оценка глобальных экологических условий и их изменений. Определено, как демографические, экономические, культурные и технологические факторы изменили и продолжают изменять компоненты физических, химических и биологических систем Земли и взаимодействия между ними. Раскрыт уровень восприятия и оценка глобальных экологических условий и изменений правительственными чиновниками, руководителями промышленных предприятий и общественными группами, которые в большой мере влияют на их реакцию и поведение по отношению к экологическим изменениям. Определено, в чем проявляется сущность экологической картины мира как общенаучной парадигмы, в центре которой взаимодействие человека и природы, функции, которые она выполняет. Раскрыта сущность и направления исследования философии выживания как своеобразной пропедевтики философии будущего и направления решения экологических проблем современности.

Ключевые слова: человеческое измерение, глобальные экологические изменения, человеческая деятельность, природные физические системы, биохимические циклы, климатические изменения, биологическое разнообразие, экологическая картина мира, философия выживания

DUDNÍKOVA, Iryna, Associate Professor, Head of the Department of *ekologii according to the European University (Kyiv, Ukraine)* E-mail: *aspirant@kyiv.e-u.in.ua*

THE INFLUENCE OF HUMAN FACTORS ON GLOBAL ENVIRONMENTAL CHANGES IN THE CONDITIONS OF GLOBAL DEVELOPMENT LÛDSTV A

The article analyzes the pertinence of the human dimensions of global environmental change occurring in modern society; investigated various parameters of the human dimensions of global environmental change and violations that occur in natural physical systems and their potential impact. Are the evaluation of global environmental conditions and changes. Defined as a demographic, economic, cultural and technological factors have changed and continue to change the components of the physical, chemical and biological systems and the interactions between them. Revealed the level of perception and evaluation of global environmental conditions and changes of government officials, managers of industrial enterprises and social groups that heavily affect their reactions and behavior in relation to environmental changes. Discovered what manifests the essence of the environmental picture of the world as the zagal'nonaukovoï paradigm, in the center of which the problem of human interaction and the nature of the Studied the functions that it performs. Essence and directions of research in philosophy of survival as a kind of philosophy of the future and the directions for solving environmental problems.

Keywords: *the human dimension of global environmental change, human activity and natural physical systems, biochemical cycles, climate system, climate change, biological diversity, environmental picture of the world, the philosophy of survival*

*Стаття надійшла до редколегії 25.03.2016 р.
Прийнята до друку 30.03.2016 р.*